

Moderniseringen av organisasjonssamfunnet i et generasjonsperspektiv¹

Dag Wollebæk

Store deler av det tradisjonelle organisasjonssamfunnet opplever rekrutteringssvikt og omfattende nedleggelse. Samtidig viser nyere forskning at omfanget av frivillig innsats i Norge fortsatt er svært høyt i internasjonal sammenheng. Artikkelen undersøker årsakene til dette avviket. Hvorfor ser virkeligheten så ulik ut fra dugnaden og fra forskerkontoret? Det argumenteres for at dugnadsånden ikke bare er ånden som lever, men også ånden som går. Forskjeller mellom generasjoner, både blant organisasjoner og individer, er en nyttig innfallsvinkel for å forstå i hvilken retning den går.

Dugnadsånden blant Oslos innbyggere ser ut til å være en saga blott. Borettslag, idrettslag og andre frivillige organisasjoner sliter. – Det er blitt mye mer trendy å sitte på kafé enn å fly rundt i skog og mark med en ungeflokk på slep, sier generalsekretær Jens Døvik i Norges speiderforbund.

Dette sto å lese i Aftenposten 24. august 2000. Ledere i speideren, idrettslag og musikkorps var samstemte: Dugnadsånden har bleknet. I artikkelen hevdes det at folk har for lite tid til overs, fordi karrieren settes foran alt annet. Samfunnet er dessuten preget av egoisme og individualisme. Dette går dårlig i hop med forpliktende innsats for et fellesskap. Framtida ser derfor mørk ut for speiderne: «Vi er avhengig av at de eldste medlemmene gidder å gjøre en frivillig, ulønnet innsats for bevegelsen. Hvis ikke, er det over og ut», sier generalsekretær Døvik.

Denne historien fra det frivillige Norge tegner et velkjent bilde av organisasjonslivets helsetilstand. Mange vil nikke gjenkjennende til ildsjelens bekymringer for at vi er i ferd med å bli et folk av individualister, materialister og til dels grådige egoister. Som Hellevik (1996) viser, er slike hold-

ninger vanskelig å forene med frivillig innsats. Siden ungdom utmerker seg i materialistisk og egosentrisk retning i Helleviks studie, kan man forvente en langsom forvitring av det frivillige organisasjonslivet etter hvert som eldre, mer idealistiske, generasjoner går ut av befolkningen.

På den annen side viser forskningsarbeider at omfanget av frivillig innsats i Norge er høyt i internasjonal sammenheng (Wollebæk mfl. 2000). De siste tyve årene har tallet på medlemmer og aktivister vært stabilt (Andersen 1999). Utflatingen skjer etter en periode med kontinuerlig organisasjonsvekst gjennom hele etterkrigstiden (Selle og Øymyr 1995).

Hva skyldes dette avviket mellom opplevelser i felten og statistikk? En artikkel trykket noen måneder senere synes å komplisere bildet ytterligere. Denne gangen intervjuet Aftenposten en representant for Frelsesarmeen i Oslo noen uker før jul. Han kunne fortelle at så mange hadde meldt seg til tjeneste for vanskeligstilte julekvelden at han, i likhet med Bymisjonen og Blå Kors, måtte avvise frivillige i hopetall. Samtidig presiserte han at organisasjonen ikke opplever den samme pågangen av frivillige resten av året.

De færreste som melder seg til tjeneste, er trolig medlemmer av Frelsesarmeen, siden de ikke stiller opp resten av året. En del er kanskje heller ikke religiøse. Følelsen av fellesskap med de uniformerte organisasjonsmedlemmene er trolig beskjeden. Innsatsen de gjør på julaften, bærer preg av en kortvarig, individuell relasjon mellom giver og mottaker, mens forholdet til organisasjonen er underordnet eller fraværende.

Dette er frivillig arbeid med trykk på *fri vilje*. Man gir av sin tid og energi i et avgrenset tidsrom. Det knyttes ikke bånd til organisasjonen i form av formelt medlemskap eller styreverv, og man slutter seg heller ikke til større eller ideologiske prosjekter. Formålet kan være, som i tilfellet ovenfor, å hjelpe andre. Det kan også være å utfolde egne fritidsinteresser i mer uforpliktende rammer enn de tradisjonelle frivillige organisasjonene tilbyr. I begge tilfeller bevarer man sin individuelle selvstendighet, samtidig som man yter noe konkret for en sak man er opptatt av. Aktiviteten har dermed lite å gjøre med *dugnadsånden* speiderlederen etterlyser, som bærer i seg en sterkere forventning om forpliktelse.

Er de to historiene ovenfor uttrykk for en *modernisering* av organisasjonsdeltakelsen? Skyldes avviket mellom speiderlederens opplevelser og statistikken at en moderne frivillighet er i framgang samtidig som en tradisjonell dugnadsånd svekkes? Hvis disse prosessene utlikner hverandre, er det ikke overraskende at *omfanget* av deltakelsen er stabilt. Det som i større grad kan være i endring, er *hvor* og *hvordan* man deltar – hva folk er villige til å være med på innenfor hvilke rammer.

For å gripe dynamikken og innholdet i disse endringene, må man trenge inn under overflatebildet av stabilitet. En analyse av *forskjeller mellom*

generasjoner vil kunne tydeliggjøre kontrastene mellom det gamle og det nye. Av særlig interesse er det som skjer i *marginalene* – forskjellene mellom det som kommer inn og det som går ut av organisasjonssamfunnet. Dette vil på organisasjonsnivå si nystiftede foreninger kontra de som blir lagt ned eller sliter i motgang, og på individnivå ungdom kontra eldre.

Ved hjelp av denne tilnærmingen vil vi nedenfor angripe to problemstillinger:

1. *Er det forskjeller mellom generasjonene i måten de forholder seg til frivillig organisert virksomhet på?* To undertema framtrer som særlig viktige i lys av diskusjonen ovenfor:
  - a. Er båndene mellom organisasjon og deltaker svakere blant yngre enn blant eldre?
  - b. Har yngre et mer pragmatisk syn på aktivitetenes utforming og verdigrunnlag enn eldre?
2. *Hvis slike forskjeller eksisterer, er det snakk om et livsfase- eller et generasjonsfenomen?* Er det noe de unge vil «vokse av seg», eller vil de bære med seg disse verdiene gjennom resten av livet? Hvis det første er tilfelle, vil konsekvensene for organisasjonssamfunnet være ubetydelige. Hvis det siste er tilfelle, og forskjellene er av tilstrekkelig omfang, er betydelige endringer underveis.

Datamaterialet består av en undersøkelse sendt per post til et representativt utvalg av befolkningen mellom 16 og 85 år (Wollebæk mfl. 1998), samt en undersøkelse av det lokale foreningslivet i Hordaland fylke som er gjennomført ved tre anledninger, 1980, 1990 og 2000.² I analysen av organisasjonsdataene konsentrerer vi oss om den siste tiårsperioden. Begge datakildene dekker alle typer organisasjoner mellom stat og marked, inkludert politiske partier, fagforeninger og andre økonomiske interesseorganisasjoner.

Bare den første av problemstillingene ovenfor lar seg direkte teste av datamaterialet. I mangel av tidsserier kan vi strengt tatt ikke avgjøre om de eventuelle forskjellene mellom aldersgruppene er livsfase- eller generasjonsfenomener. Informasjonen om utviklingen på organisasjonsnivå gir oss likevel visse holdepunkter. Hvis vi finner liknende forskjeller mellom unge og eldre organisasjoner som mellom unge og eldre individer, er det for det første sannsynlig at de reflekterer de samme, grunnleggende endringene i omgivelsene. Dette utdypes nedenfor. For det andre gir kjennetegn ved organisasjoner i vekst og forfall en pekepinn på hvilke erfaringer dagens unge aktive vil gjøre som voksne, og hvilket organisasjonssamfunn nye

generasjoner vil møte. De to nivåene kan nemlig virke *gjensidig forsterkende*: Endrede organisatoriske rammer kan påvirke deltakernes holdninger og omvendt. Det vil derfor være spesielt interessant å se på utviklingen innenfor barne- og ungdomsorganisasjonene, ettersom det er her mange gjør sine tidlige erfaringer med organisert virksomhet.

Generasjonsperspektivet på moderniseringen av det frivillige organisasjonslivet vil altså stå sentralt i denne framstillingen. La oss derfor først se nærmere på hvordan dette kan være en fruktbar innfallsvinkel til studiet av organisasjons- og samfunnsendring.

Generasjonsforskjeller kan avspeile og forårsake samfunnsendring

Siden Karl Mannheims (1980 [1928]) klassiske essay «Das Problem der Generationen» har samfunnsvitenskapen sett forskjeller mellom generasjoner som et viktig inntak til å forstå samfunnsendringer. Det har vært en vanlig forutsetning at epokegjørende vannskiller har den sterkeste effekten på unge voksne, siden grunnleggende verdioppfatninger i særlig grad formes i ung alder (Skocpol 1996). Ungdoms holdninger kan derfor i noen grad brukes som barometer på ideologiske strømninger. Videre kan disse forskjellene få preg av et *generasjonsfenomen*, dersom ungdom beholder de samme verdiene til tross for modning og aldring.³ Hvis så skjer, kan forskjellene skape sosiale og politiske endringer, etter hvert som eldre generasjoner dør ut, og erstattes av yngre med nye verdier. Forskjeller mellom generasjoner kan altså både *avspeile* og *forårsake samfunnsendringer*.

Med dette utgangspunktet argumenterer Inglehart (1977, 1990) for at de materielle vilkårene man vokser opp under, er styrende for hvilke verdier man bærer med seg resten av livet. Man legger størst vekt på ting det er knapphet på. De som vokste opp under perioder med mangel på materielle goder, som 30-årenes økonomiske depresjon, utviklet derfor en materialistisk verdiorientering. De yngre generasjonene, som vokste opp under tryggere økonomiske kår, ble i større grad post-materialister. Frigjort fra basale materielle engstelser kan de bry seg om idealer som demokrati, menneskerettigheter, likestilling og miljøvern. Etter hvert som materialister forsvinner ut av befolkningen, og postmaterialister kommer inn, forandrer også samfunnet seg – gamle konfliktlinjer brytes ned og nye vokser fram.

Grunntonen i Ingleharts argument er optimisme på demokratiets vegne. Her befinner han seg imidlertid i en stadig mer marginal posisjon, ikke minst etter Robert D. Putnams (1995a, 1995b, 2000) viktige arbeider om

det moderne amerikanske samfunnet. Hos Putnam er Ingleharts bilde reversert: Det var nettopp de som ble født mellom 1910 og 1940 – «the long civic generation» – som holdt det amerikanske demokratiet i live. De stemte oftere ved valg, leste flere aviser, stolte mer på hverandre og var mer aktive i foreninger. De forvaltet og reinvesterte dermed den *sosiale kapital*, som er nødvendig for å få et demokrati til å fungere, ja, for overhodet å oppnå noe i fellesskap (Putnam 1993). Etterkrigsgenerasjonen, og da særlig dens yngste representanter, kommer dårligere ut på alle indikatorene ovenfor. En viktig årsak er ifølge Putnam (1995a, 2000) at de har – nærmest bokstavelig talt – blitt hypnotisert inn i apati av å se på TV. Denne påvirkningen var «borgerånd-generasjonen» forskånet for.

Putnam (2000) argumenterer også for at de yngste er *mer*, ikke mindre, materialistisk orientert enn sine foreldre. Her er han på linje med Helleviks (1996) analyser av endringer i nordmenns verdimønstre. Hellevik mener begrepet «supermaterialister» passer bedre på mange yngre enn «postmaterialister». Han viser at Ingleharts hypotese om at romslig økonomi under oppveksten skaper postmaterialisme ikke støttes av empirien. Tendensen er snarere omvendt. Men en generasjons- og sosialiseringshypotese står sentralt også her: Dagens unge er blitt oppdratt til at behov kan tilfredsstilles umiddelbart, ikke til forsiktighet og måtehold (Hellevik 1996). Dette har formet deres grunnleggende verdi- og moraloppfatninger. De legger mer vekt på nytelse og materielle goder, og setter i større grad enn eldre egne behov foran andres.

Det finnes altså en omfattende, grundig empirisk dokumentert, litteratur som viser at generasjonseffekter er til stede og er viktige. Verdier man blir sosialisert inn i under oppveksten, beholder man ofte som voksen. Videre er det, tross varierende framtidsoptimisme, klare fellesnevner i Ingleharts, Putnams og Helleviks perspektiver. Bildet de tegner av yngre generasjoner, som mindre bundet av konvensjoner, kritisk innstilt til autoriteter, og med et pragmatisk forhold til moral og prosedyre, gjenfinnes i andre deler av faglitteraturen: De lever refleksive og moderne «egne liv» (Beck 1997); de er en «sjølbergingsgenerasjon», som «(...) i fraværet av kollektive løsninger velge[r] individuelle strategier» (Øia 1995:106); de utfolder seg på «mulighetstorg», der individuelle interesser settes foran kollektive, men avviser det forgangne «pliktsamfunnet», der det var omvendt (Almås mfl. 1995).

Alle disse perspektivene relateres på ulik måte til en utvikling der individets posisjon styrkes på bekostning av kollektivet, og der autoriteter og konvensjoner utfordres. Det synes å være tilnærmet konsensus om at dette er en prosess som tiltar i styrke, og som er særlig tydelig når man studerer

ungdomsgenerasjonen. At dette ikke gjelder *bare* unge, og at heller ikke *samtlig*e unge passer inn i dette bildet, er åpenbart. Bruken av generasjonsbegrepet blir i denne sammenhengen nødvendigvis noe forenkende. Samtidig er det, som Putnam viser for USAs vedkommende, og Hellevik viser med norske data, klare og konsistente statistiske forskjeller mellom Eldres og ungdoms verdimønstre, som det er vanskelig ikke å se i sammenheng med de ulike historiske epokene generasjonene har vokst opp i.

På hvilken måte manifesterer disse endringene seg i organisasjonssamfunnet? Hvilke konsekvenser kan de få? Disse spørsmålene lar seg ikke besvare uten informasjon om hva som foregår på organisasjonsnivået. Også her kan generasjon være viktig. En sentral hypotese innenfor organisasjonsteorien hevder at føringer fra omgivelsene i stor grad avgjør hvilken form en organisasjon velger ved stiftelsestidspunktet (Stinchcombe 1965). Denne formen lever videre, selv om verden rundt endrer seg. Fordi det lokale nivået i organisasjonssamfunnet er åpent og dynamisk, det vil si at det er lett å stifte nye foreninger og lett å legge dem ned, kommer endringer i omgivelsene særlig tidlig og tydelig til syne her (Selle og Øymyr 1995). Man kan dermed langt på vei studere foreningsdannelser retrospektivt som avleiringer av samfunnsendringer.

Hvis yngres holdninger til frivillig organisering avviker fra Eldres, og unge organisasjoner på liknende måte avviker fra gamle, tyder mye på at grunnleggende endringer er underveis. Om, og eventuelt på hvilken måte dette skjer, undersøkes nedenfor.

Holdninger til frivillig organisering

Hvordan forholder ungdom seg til frivillig organisering sammenliknet med eldre aldersgrupper? Nedenfor analyseres variasjoner i aldersgruppens holdning til frivillig organisert aktivitet, med utgangspunkt i de to undertemaene som ble skissert innledningsvis: Bånd mellom deltaker og organisasjon, og status for verdier som gjerne knyttes til det tradisjonelle norske organisasjonssamfunnet. Dataene som analyseres, er hentet fra den landsomfattende spørreundersøkelsen *Undersøkelse om frivillig innsats* (1998).

Det har vært et særtrekk ved det norske organisasjonssamfunnet at så godt som all frivillig innsats har vært organisert innenfor rammen av *medlemskapet*. Medlemskapet har vært viktig både for å skape et mer varig og institusjonalisert bånd mellom deltaker og organisasjon, og for å gi den enkelte deltaker formell stemmerett i organisasjonen.

Tabell 1. Oppfatninger om bånd til organisasjoner man har arbeidet frivillig for. Prosentfordeling blant dem som gjorde frivillig arbeid i 1998 etter aldersgruppe.

(a) Hvor viktig synes du det er å være medlem av de organisasjonene du gjør slikt [frivillig, ulønnet] arbeid for?

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Svært viktig	31	34	42	60	60	43
Nokså viktig	44	41	33	28	22	35
Ikke særlig viktig eller ikke viktig i det hele tatt	20	21	23	10	10	18
Vet ikke	5	4	2	2	8	4
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	94	234	242	114	58	791

(b) Er det viktig for deg at du har arbeidet for akkurat den eller de organisasjonene du har gjort frivillig, ulønnet arbeid for, eller kunne du like gjerne ha gjort det samme arbeidet for andre organisasjoner som driver med liknende aktiviteter?

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Viktig med bestemt organisasjon	57	67	61	69	79	66
Kunne like gjerne arbeidet for andre	26	24	32	26	16	26
Vet ikke	17	9	7	5	5	8
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	93	233	242	113	58	786

(c) Er det viktig for deg om det er frivillige organisasjoner/stiftelser du har gjort frivillig arbeid for, eller har det liten betydning?

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Viktig	23	33	44	59	53	41
Har liten betydning	77	67	56	41	47	59
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	96	241	227	116	58	793

Kilde: Undersøkelse om frivillig innsats (1998)

Mot denne bakgrunnen er det grunn til å forvente sterk oppslutning rundt medlemskapet som institusjon. Resultatene (spørsmål (a) i tabell 1) viser også at alle aldersgrupper ser det som viktig å være medlemmer i organisasjoner man arbeider frivillig for. Samtidig er det klare forskjeller mellom aldersgruppene: Jo yngre man er, jo sterkere forbehold tar man. Mens det er selvsagt å være medlem blant de eldste, er det «greit nok» i de yngre aldersklassene.

Svarene på spørsmålet om hvorvidt det er viktig å arbeide for bestemte organisasjoner (spørsmål (b)), viser at frivillig innsats for de fleste er noe mer enn å drive med en aktivitet – det handler også om *lojalitet*. De færreste synes det er likegyldig hvilken organisasjon aktiviteten foregår innenfor. Men igjen varierer graden av tilknytning mellom aldersgruppene: De yngre legger mindre vekt på rammene aktiviteten foregår innenfor, så lenge aktivitetstilbudet er der. Generasjonene er mindre ulike her enn på spørsmålet om medlemstilknytning, først og fremst fordi en stor andel av de yngste ikke vet hva de skal mene.

Et beslektet spørsmål gjelder hvorvidt det er viktig at det er en frivillig *organisasjon* man arbeider for, eller om dette spiller liten rolle (spørsmål (c) i tabell 1). Spørsmålet er aktualisert ved at andre aktører, som offentlige virksomheter og private bedrifter, i økende grad gjør bruk av frivillige (Wollebæk mfl. 2000). Når organisasjonene på denne måten møter konkurranse, oppstår spørsmålet om de står for noe særegent som de frivillige ønsker å slå ring rundt, eller om det er selve innsatsen som står i sentrum.

Her er det ikke lenger snakk om gradsforskjeller: Mens flertallet av de frivillige over 55 år legger vekt på at aktiviteten foregår innenfor rammen av frivillige organisasjoner, svarer noe over 20 prosent av de yngste det samme. Det er også her en lineær sammenheng mellom alder og grad av følelse av tilknytning, med unntak av en forskjell mellom de to eldste gruppene som ikke er større enn at den kan skyldes tilfeldigheter ved utvalget.

Resultatene viser at de eldste er sterkere knyttet til organisasjoner de deltar i enn de yngste frivillige, med de mellom 25 og 55 år i en mellomposisjon. Pensjonistene er tilnærmet unisone i sin oppfatning om at medlemskap og frivillighet er to sider av samme sak, og at det slett ikke er likegyldig innenfor hvilke rammer innsatsen foregår. De synes å knytte bestemte verdier til organisasjonslivet som de yngre generasjonene legger mindre vekt på.

Tabell 2. Holdninger til frivillighet og organisasjonsdemokrati i ulike aldersgrupper (prosent).

a) Spørsmål til *alle*:

Frivillige står for viktige verdier som ikke kan erstattes av lønnet arbeidskraft

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Svært enig	40	51	58	71	73	58
Delvis enig	34	29	29	21	18	27
Svært eller delvis uenig	6	9	9	3	4	7
Vet ikke	20	11	4	5	5	8
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	203	456	425	259	182	1 636

b) Spørsmål til *de som hadde gjort frivillig innsats i løpet av siste 12 måneder*:

Hva er din personlige holdning til betaling for frivillig arbeid?

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Svært eller ganske positiv	33	30	21	18	8	23
Svært eller ganske negativ	30	42	47	50	58	50
Vet ikke	37	28	32	32	34	27
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	80	235	232	122	66	792

c) Spørsmål til *medlemmer av frivillige organisasjoner*

Det er viktig for meg at organisasjonen er demokratisk organisert

	16–24 år	25–39 år	40–54 år	55–69 år	Over 70 år	Totalt
Svært enig	40	65	77	77	84	70
Delvis enig	28	20	14	13	12	17
Svært eller delvis uenig	5	4	3	1	1	3
Vet ikke/verken eller	27	11	6	9	3	10
Totalt	100	100	100	100	100	100
N =	109	293	287	158	85	1 003

Kilde: Undersøkelse om frivillig innsats (1998)

Det ulønnede arbeidet står sentralt blant disse verdiene. Det er stor enighet i befolkningen, både blant frivillige og andre, om at frivillige står for viktige verdier som ikke kan erstattes av lønnet arbeidskraft (spørsmål (a) i tabell 2). De yngste uttrykker seg mer likegyldig, selv om det ikke forekommer noen direkte uenighet i det nokså ukontroversielle utsagnet. Hos de eldste er det derimot en selvfølge at frivillig arbeid skiller seg klart fra vanlig lønnsarbeid. Hele 73 prosent er svært enige i påstanden.

Enda klarere er de eldste frivillige i sin avvisning av symbolsk betaling for frivillig arbeid (spørsmål (b)). 58 prosent er negative og bare 8 prosent positive, presumptivt fordi de mener det kommer i konflikt med organisasjonens grunnleggende verdier. Blant de yngste er et knapt flertall av dem som har gjort seg opp en mening om spørsmålet, positive til betaling. I parentes kan det bemerkes at 21 prosent blant de yngste frivillige sier slik godtgjørelse har betydning for egen innsats, mot 7 prosent blant voksne og eldre.

De yngre medlemmene er også mer lunkne til intern demokratisk organisering som ideal for organisasjonsvirksomhet (spørsmål (c)) enn eldre. Et mindretall svarer at det er «svært viktig» for dem at organisasjonen er demokratisk organisert, mens en dobbelt så stor andel av medlemmene over 40 år deler denne oppfatningen. I motsetning til spørsmålene ovenfor er det ikke her noen lineær sammenheng mellom alder og holdning, men et kvalitativt brudd mellom de under og de over 25 år. Det er heller ikke her stor uenighet å spore hos de yngste – holdningene deres preges i større grad av likegyldighet.

Analysene ovenfor bekrefter at det er forskjeller mellom aldersgruppene også i synet på organisasjonsdeltakelse. Yngre skiller seg fra eldre særlig på to måter: For det første er færre av dem sterkt knyttet til enkeltorganisasjoner. De legger mindre vekt på medlemskapet, og er mindre opptatt av å arbeide for bestemte organisasjoner. For det andre synes de å være svakere knyttet til organisasjonssamfunnet som helhet, og de verdiene vi gjerne knytter til tradisjonell, frivillig organisert virksomhet i Norge. På motsatt ytterpunkt finner vi førkrigsgenerasjonen, som gir en tilnærmet unison tilslutning til verdiene ungdom stiller seg tvilende eller likegyldige til.

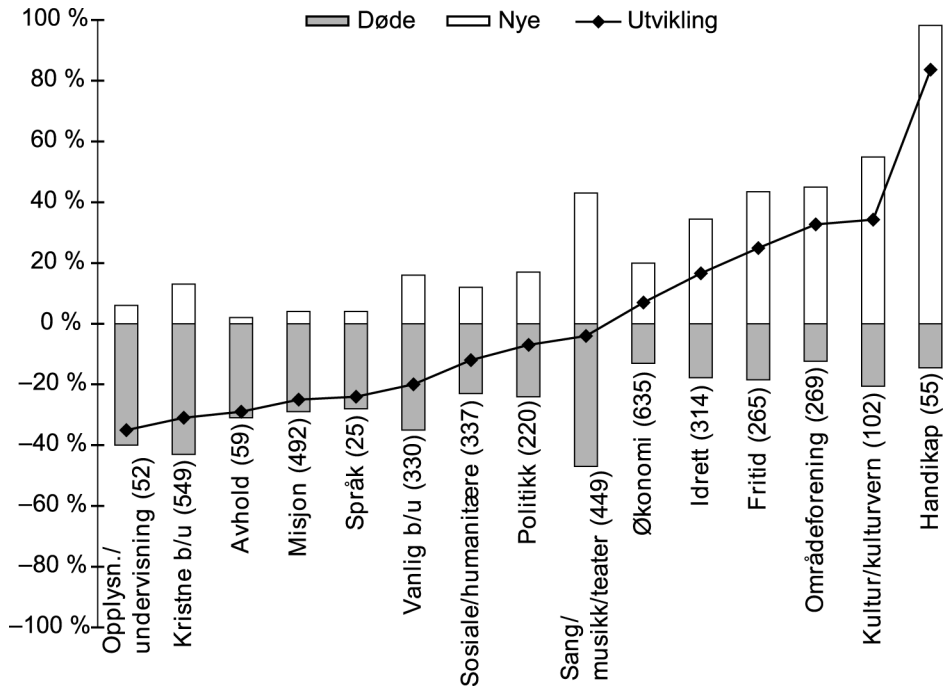
De tradisjonelle medlemsorganisasjonene er basert på et sett av verdier som er avhengig av tilslutning fra medlemmene. Det er ikke naturgitt at demokrati er den mest rasjonelle eller effektive måten for en forening å organisere seg på. Det er heller ikke sikkert at deler av det ulønnede arbeidet ikke kan utføres bedre av lønnet arbeidskraft, som opererer raskere, mer profesjonelt og på en måte som gir mindre belastning for den enkelte. Grunnen til at det overveldende flertallet av foreninger fremdeles har en demokratisk struktur og er amatørbasert, i hvert fall lokalt, er nettopp at man tillegger en slik organisasjonsform en egenverdi. De fleste medlemmer mener at man ved å gjøre noe for andre uten betaling gir av seg selv på en annen måte enn i

vanlig lønnsarbeid. De fleste vurderer også kostnadene ved å avvikle interne demokratiske kanaler som større enn mulige effektiviseringsgevinster. Men hvis oppslutningen om disse verdiene svikter, er det liten grunn til å forvente annet enn at nye organisasjoner vil velge andre, mer målrettede modeller.

Hva skiller nye organisasjoner fra tradisjonelle?

Er det mulig å gjenfinne disse variasjonene i det lokale organisasjonssamfunnet? Figur 1, som viser nystiftede og nedlagte foreninger i landkommunene i Hordaland fra 1990 til i dag, kan synes å peke i den retningen.

Figur 1. Nye og døde foreninger i Hordaland 1990–2000. Prosent av antall lag i 1990 (antall lag i 1990 i parentes).

NOTE: Følgende kommuner er utelatt fra analysen: Lindås, Odda, Austrheim, Jondal og Sveio (ikke med i 2000), og Bømlo, Fusa, Askøy, Osterøy, Modalen («uvisst skjebne» for mer enn 20% av foreningene som var registrerte i 1990). Det mangler informasjon om den fortsatte eksistensen til 4,5 % av foreningene som var registrert i 1990. Disse er ikke med i analysen.

Antallet foreninger har vært stabilt de siste tyve årene, etter at organisasjonssamfunnet vokste kraftig mellom krigen og 1980. Men det har skjedd

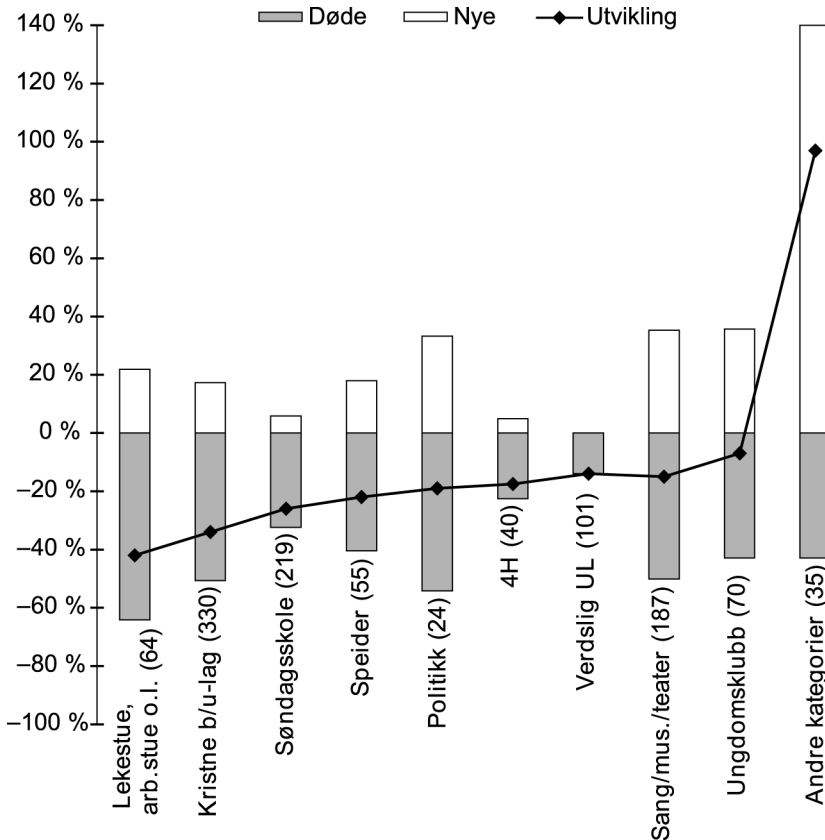
omfattende endringer bare på 90-tallet. Så godt som alle tradisjonelle, idébaserte bevegelser er i sterk tilbakegang – de store humanitære organisasjonene, misjonsbevegelsen, avholdsbevegelsen og nynorskbevegelsen. Det som er kommet istedenfor, er først og fremst fritidsorganisasjoner, idrettslag, kultur- og kulturvernlag, område- og velforeninger og interesseorganisasjoner for syke og funksjonshemmede (betegnet «handikaplag» i figuren). Dette gjelder både målt i forholdet mellom nye og «døde» foreninger, og i medlemsutviklingen i lagene som har «overlevd». I organisasjonstyper der det kommer flere lag til, vokser medlemstallet i foreningene som overlever. Motsatt synker medlemstallet i typer der tallet på lag går ned. Det er altså snakk om nokså entydige tendenser.

De voksende organisasjonstypene har stort sett en ting til felles – de retter aktiviteten sin mer mot egne medlemmer enn mot samfunnet rundt. Formålet er enten å la medlemmene leve ut en fritidsinteresse eller, i noen tilfeller, å forsvare medlemmenes interesser overfor myndighetene. Unntaket er de mer utadrettede kulturvernlagene, som har vokst kraftig de siste ti årene, men som fortsatt er en liten kategori. Derimot har organisasjonstypene som nå sliter, rettet aktiviteten sin utover, vært mer «allmenntilgitt» og/eller til dels sterkt ideologiske.

Videre er *utskiftningen* av foreninger betydelig større nå enn den var på 80-tallet. Det ble registrert mer enn dobbelt så mange nedleggelse på 90-tallet som på 80-tallet. Denne utviklingen er mest utpreget innenfor sang- og musikkaktiviteter. Her er det totale antallet lag omtrent det samme i dag som for ti år siden, men halvparten av dem er byttet ut. Dette avspeiler at kulturuttrykk skifter form og innhold raskere enn tidligere. Når en ny musikkart dukker opp, lager man gjerne et nytt kor istedenfor å integrere nye uttrykk i eksisterende foreninger. Kulturuttrykkene som er mindre i takt med tiden, som musikkorpene, sliter dermed tungt for øyeblikket.⁴ Den økende utskiftningen gjelder imidlertid ikke bare de musikkorienterte aktivitetene, noe som tyder på at det også har sammenheng med grunnleggende, strukturelle endringer i organisasjonssamfunnet. Dette diskuteres nærmere nedenfor.

Ser vi på hva som har skjedd de siste ti årene sammenliknet med på 80-tallet, er det mange utviklingstrekk som videreføres, og noen som er helt nye. Dreiningen mot kultur og fritid, og bort fra politiske, humanitære og religiøse aktiviteter, har pågått siden midten av 60-årene, da etterkrigsgenerasjonen som er beskrevet ovenfor, for alvor gjorde sitt inntog i det organiserte Norge.⁵ Tendensen er ikke svakere nå. Særlig er tilbakegangen for de tre «motkulturene» avholdssak, misjonssak og språksak, oppsiktsvekkende sterk. Det er rundt 30 prosent færre misjons- og avholdslag i Hordaland i dag enn for ti år siden. Dominerende bevegelser innenfor det norske organisasjonssamfunnet, særlig på Vestlandet, er nå i ferd med å miste oppslutning og betydning.

Figur 2. Nye og døde barne- og ungdomslag i Hordaland 1990–2000. Prosent av antall lag i 1990 (antall lag i parentes).

NOTE: Se figur 1

Det nye på den negative siden er at barne- og ungdomslagene, både av kristen og verdslig art, svekkes betydelig etter å ha vokst kontinuerlig fra krigen og fram til 1980. Figur 2 viser at tilbakegangen gjelder så godt som alle typer foreninger – fra husmorlagenes arbeidsstover til 4H, ungdomslagene, speiderforeninger og fritidsklubber. Innenfor sang- og musikklag er det en klar reduksjon i tilbudet til barn og ungdom, samtidig som omfanget av voksenaktiviteter faktisk øker noe. At de politiske ungdomsorganisasjonene sliter i motgang, er velkjent. Dette bekreftes også av våre tall.

Det er få eksempler på vekst blant barne- og ungdomsorganisasjonene. Ett unntak er det lille, men ekspanderende tilbudet av uformelle og halvorganiserte fritidsaktiviteter, som dominerer «andre kategorier» i figuren.

Aktiviteter som skateboard, data og rollespill har i noen grad blitt organisert, men i absolutte tall er tilveksten beskjeden sammenliknet med nedleggelsene blant øvrige barne- og ungdomslag. Idretten synes derimot fortsatt å ha et godt grep om barn og unges fritid (Wichstrøm 1995). Disse foreningene er ikke med i figuren, fordi de stort sett organiserer både barn, ungdom og voksne, og derfor ikke regnes som barne- og ungdomslag i denne sammenhengen.

16–24-åringene som er beskrevet ovenfor, har altså vokst opp i en situasjon der de tradisjonelle aktivitetene, særlig for barn og unge, preges av stagnasjon og tilbakegang. Innovasjonen skjer først og fremst innenfor voksenaktiviteter. Det er i startfasen for en forvitring av det tradisjonelle, voksenstyrte barne- og ungdomsarbeidet – igjen med idretten som et viktig unntak – at dagens unge har fått formet sine holdninger til frivillig organisert aktivitet.

Men det stopper ikke der. Det er nemlig andre og viktige strukturelle forskjeller mellom nye og gamle foreninger. Nye foreninger arrangerer færre møter enn gamle, ganske ofte ingen i det hele tatt.⁶ Mange av dem er preget av en uformell organisasjonsstruktur, med mindre «kjedelig papirarbeid».⁷ Det viktigste er likevel at *langt færre av dem er knyttet til regionale eller nasjonale nettverk. Av foreningene som er stiftet etter 1990, er bare 50 prosent tilsluttet en nasjonal organisasjon, mot 70 prosent av foreninger stiftet mellom 1960 og 1980. Blant foreningene som er stiftet før 1960, er hele 86 prosent del av slike nettverk. Det samme mønsteret gjelder tilslutning til fylkesorganisasjon.*

Organisasjonsmodellen der det lokale nivået var knyttet til regionale og nasjonale hovedorganisasjoner, hadde lenge en hegemonisk stilling i Norge. Det var nærmest utenkelig å organisere seg på annen måte. Så lenge organisasjonene hadde politiske formål, var det også naturlig å organisere seg på en måte som ga aktivitet lokalt, politisk tyngde nasjonalt, og interne kanaler som gjorde det mulig å løfte en sak fra lokallaget til den nasjonale organisasjonen. Det er ikke tilfeldig at så godt som alle organisasjonene som ble stiftet før 1960, organiserte seg etter mønster fra de politiske partiene.

I dag svekkes båndene mellom det lokale og nasjonale på to fronter. På den ene siden ser mange av de nye organisasjonene, som ofte ikke har noe klart politisk eller ideologisk program, liten vits i å koble seg til nasjonale nettverk. Det beste eksemplet på dette er velforeningene, der en nasjonal organisasjon har eksistert lenge, men der de lokale foreningene likevel vegrer seg mot å melde seg inn. På den annen side legger en del nye nasjonale organisasjoner mindre vekt på å ha lokallag knyttet til seg. Internt demo-

krati er for mange en hemsko, og lokallag er friksjon i en strømlinjeformet organisasjonsmodell.

Den tradisjonelle modellens hegemoni er altså brutt. Halvparten av nye lokale lag velger en rent lokal variant. Organisasjoner som er organisert på «gamlemåten», med nasjonalledd, fylkesledd og lokallag, er med få unntak i tilbakegang.⁸

De nye, rent lokale tiltakene er mindre forpliktende og formelle enn de tradisjonelle organisasjonene. Dette har konsekvenser for deres overlevelsessevne: Av de rent lokale foreningene som fantes i 1980, har 43 prosent overlevd fram til i dag, mot 63 prosent blant foreningene som var knyttet til regionale eller nasjonale organisasjoner. Forskjellen skyldes trolig at organisasjonsnettverk fungerer som en buffer mot kortvarige lokale kriser. De bidrar til å institusjonalisere foreningene i større grad, og gir anledning til å hente hjelp fra høyere organisasjonsnivåer i vanskelige perioder. Foreningene som har svake organisasjonsnettverk, blir derimot mer sårbare og avhengige av ildsjelers motivasjon og kapasitet. Til tross for de mange nedleggingene øker likevel tallet på rent lokale lag betraktelig, fordi nystiftelsene er så vidt mange.⁹

På den annen side er foreninger med svake organisasjonsnettverk mer målrettede og fleksible. De er dermed trolig bedre tilpasset endringene i folks motivasjon som kan synes å være underveis. Mange av dem stiller mindre krav til medlemmene. De har færre møter, ganske ofte ingen i det hele tatt. De spesialisere seg på én aktivitet eller ett formål, slik at den frivillige kan målrette innsatsen sin mest mulig mot den saken hun eller han er opptatt av. Her er det lite aktivitet som ikke er direkte koblet til organisasjonens formål, og svake krav om lojalitet til en bestemt organisasjon. Organisasjonsdeltakelse blir en individuell relasjon mellom deltaker og formål, mens organisasjonen spiller en mer perifer rolle som tilrettelegger.

Mot et nytt organisasjonssamfunn?

Ovenfor har vi sett at frivillig organisert aktivitet betyr ulike ting for ulike aldersgrupper. Videre er det et tydelig sammenfall mellom holdningene vi finner blant de yngre generasjonene og utviklingen i organisasjonssamfunnet.

De nye *frivillige* vil bruke sin tid mer målrettet, og velge friere mellom ulike tilbud. Det viktigste er ikke hvordan organisasjonen ser ut, men at den tilbyr hyggelige, interessante og meningsfulle aktiviteter. Hvis andre kan ta seg av papirarbeidet, spiller det liten rolle om det er frivillige eller profesjonelle som gjør jobben. De nye *organisasjonene* vil være uavhengige

av nasjonale strukturer, slik at de selv kan målrette aktiviteten etter formålet. Slik blir de også mer spesialiserte enn før, og sjeldnere tilsluttet større, ideologiske prosjekter. Den nye frivilligheten kjennetegnes dermed av en sterk aktivitetsorientering, kortvarige engasjement, omfattende utskiftning og svak eller lite uttalt verdimeslig forankring.

Det tilgjengelige datamaterialet tillater oss ikke å slå fast om det er snakk om et generasjons- eller livsfasefenomen. Likevel styrker analysene av de lokale foreningene sannsynligheten for at det er mer det første enn det siste. *I en situasjon der de tradisjonelle, verdibaserte organisasjonene forvitrer, er det lite sannsynlig at dagens unge etter hvert vil utvikle de samme holdningene som dagens eldre forfekter, selv om aktivitetens omfang skulle forbli konstant.* Organisasjonene og strukturene som formet tidligere generasjoners holdninger, er betydelig svekket. Det betyr at dagens unge frivillige også i voksen alder vil gjøre andre erfaringer enn deres foreldre og besteforeldre gjorde.

Hvis ungdommens holdninger faktisk er et generasjonsfenomen, kan de være en indikasjon på at organisasjonene vil bli mindre viktige for folk i framtida enn de er i dag. De vil i mindre grad være institusjoner man føler en varig, kanskje livslang tilhørighet til, all den tid de frakoples større bevegelser og har kortere levetid. Aktiviteten her og nå kan nok fortsatt føles viktig for den enkelte, men den nye generasjonen av organisasjoner vil ha vanskelig for å konstruere lojaliteten som følger av tilknytning til noe større.

Videre vil de neppe kunne fylle den samme rollen som medierende struktur mellom borger og politisk system som i dag, siden den tradisjonelle strukturen de fleste organisasjoner har bygget på, svekkes. Man kan gjerne ha effektive mekanismer for beslutningstaking lokalt uten å være knyttet til nasjonale organisasjoner, kanskje også uten å ha medlemmer eller møter, men det er vanskelig å formidle syn fra den enkelte til et nasjonalt politiske system eller en nasjonal offentlighet gjennom en slik struktur. Hvis endringene går i retningen som er skissert ovenfor, gjør de altså noe med organisasjonenes rolle som *institusjoner*, både i sosial og politisk betydning.

Men betyr det mindre frivillig arbeid? Ikke nødvendigvis. Dugnadsånden, det mytiske, særnorske som er blitt fortolket innenfor rammene av det tradisjonelle organisasjonssamfunnet, er kanskje en saga blott, men ikke *frivilligheten*. Et tegn på det er den høye aktiviteten innenfor Frivillighets-sentralene, der man kan melde seg til individuell tjeneste for formål man er opptatt av, mens andre tar seg av papirarbeidet. Et annet er Røde Kors' aktive og vellykkede rekruttering av «to-timersfrivillige» som ønsker å gjøre en konkret innsats uten å måtte forplikte seg til å ta ansvar for styre

og stell. Et tredje tegn er at folk uoppfordret og i stort antall strømmer til Frelsesarmeen og Blå Kors rundt jul for å stille opp for vanskeligstilte julekvelden. Det fjerde, og mest åpenbare, er at folk fortsatt svært gjerne stiller opp som frivillige for å organisere egne kultur- og fritidsinteresser.

Den nye frivillige, eksemplifisert ved dagens unge voksne, er individualist, men ikke nødvendigvis egoist. Å drive fra interesse til interesse, og aktivt og målrettet velge hva man vil være med på, er ikke bare kompatibelt med, men også selve kjernen i vår tids mantra – å leve «refleksivt» og moderne. Taperne i moderniseringen av organisasjonssamfunnet er *organisasjonene*, som blir en stadig mindre viktig kilde til varig tilhørighet for den enkelte.

Noter

1. Takk til Anders Bakken, Per Selle, Karl Henrik Sivesind, Guro Ødegård, Tormod Øia og en anonym, ekstern konsulent for nyttige kommentarer på tidligere utkast.
2. Undersøkelsen er del av det internasjonale *Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*, der den norske deltakelsen er finansiert av seks ulike departementer. Undersøkelsen ble sendt per post til et tilfeldig utvalg av den norske befolkningen mellom 16 og 85 år. Det inngikk to purringer i undersøkelsen. Svarprosenten var 45 % (N = 1695). Den noe utilfredsstillende svarprosenten øker sannsynligheten for utvalgsskjevheter. Som i mange andre undersøkelser har høyt utdannede og middelaldrende svart hyppigere enn de med lav utdanning og høy alder. Analysene er derfor veid etter utdanning. Dette har imidlertid ikke påvirket noen av funnene som rapporteres nedenfor: Uveide resultater avviker i ubetydelig grad fra de veide. For mer informasjon om metodiske spørsmål ved undersøkelsen, og en bredere analyse av materialet, vises det til Wollebæk mfl. (1998 og 2000). Organisasjonsdataene stammer fra prosjektet «Organisasjonane i Hordaland», en totalkartlegging av det lokale organisasjonslivet i landkommunene i fylket i 1980, 1990 og 2000, gjennomført i samarbeid med kulturkontorene i kommunene og Hordaland Fylkeskommune. 1980- og 1990-registreringen er analysert i Selle og Øymyr (1995). 2000-kartleggingen ble gjennomført som del av *the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*. Undersøkelsen ble gjennomført i to steg: Først ble registrering av navn, adresse og nøkkelinformasjon om hvert enkelt lag (medlemsstall, organisering osv.), samt foreninger som hadde blitt lagt ned siden 1990, gjennomført av kulturkontorene i kommunene som deltok. Deretter mottok alle de registrerte foreningene et spørreskjema per post. 60 % av foreningene svarte (N = 2842). Den samme framgangsmåten ble benyttet i Bergen, men siden vi her mangler informasjon tilbake i tid, er ikke disse dataene analysert i artikkelen. Forfatteren arbeider for tiden med en bok basert på materialet fra både landkommunene og Bergen sammen med Per Selle (finansiert av FRISAM og Maktutredningen).
3. Er det snakk om en ren generasjonseffekt (som det selvsagt ikke finnes eksempler på i den virkelige verden), endrer ingen individer seg, bare samfunnet (Putnam 1995a).
4. Det er selvsagt også andre grunner til dette, som problemer med lederrekruttering, som det dessverre ikke er anledning til å gå inn på her.

5. 1970-årene var delvis også preget av en politisering av den organiserte aktiviteten. Tiåret var også storhetstiden til de *nye sosiale bevegelsene*. Denne «nye politikken» ble ikke et varig element i det norske organisasjonssamfunnet, selv om mange av bevegelsene som var aktive i perioden, fikk relativt stor betydning politisk. De var også først og fremst et byfenomen, og slo i mindre grad igjennom i landkommunene.
6. 24 prosent av foreningene stiftet på 90-tallet holder medlemsmøte en gang i måneden eller oftere, mens 26 prosent ikke har møte i det hele tatt. Blant foreningene stiftet før 1990 har 31 prosent av foreningene møte en gang i måneden eller oftere, og 18 prosent ingen møter.
7. For eksempel har 52 prosent av foreninger stiftet på 90-tallet skrevne vedtekter, 55 prosent fører møtereferat og 65 prosent avholder årsmøte. Blant foreninger som er stiftet tidligere, er tilsvarende tall henholdsvis 66, 71 og 75 prosent.
8. Unntakene er idretten, de nye handikaplagene og til dels Røde Kors – den av de gamle humanitære organisasjonene som klarer seg best i det nye klimaet.
9. Foreninger som ikke er tilsluttet nasjonale organisasjoner, utgjorde 20 prosent av lokallagene i 1980, mot 30 prosent i 2000.

Litteratur

- Almås, Reidar, Kjetil H. Karlsen, og Ingunn Thorland (1995). *Fra plikt-samfunn til mulighetstorg*. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Andresen, Øyvind (1999). Organisasjonsdeltakelse i Norge fra 1983 til 1997. Oslo-Kongsvinger, Statistisk sentralbyrå.
- Beck, Ulrich (1997). *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hellevik, Ottar (1996). *Nordmenn og det gode liv. Norsk monitor 1985–1995*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Mannheim, Karl (1980 [1928]). The problem of generation. [Das Problem der Generationen]. I Kecskemeti, P. (red.): *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (1995a). Bowling Alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 1 (January): 65–78.
- Putnam, Robert D. (1995b). Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science & Politics*, 28(4): 664–83.

- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, London, Toronto, Sidney, Singapore: Simon & Schuster.
- Selle, Per og Bjarne Øymyr (1995). *Frivillig organisering og demokrati. Det frivillige organisasjonssamfunnet 1940–1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skocpol, Theda (1996). Unravelling From Above. *The American Prospect* (no. 25, March-April).
- Stinchcombe, Arthur L. (1965). Social Structure and Organization. I March, J. G. (red.): *Handbook of Organizations*. Chicago: Rand McNally.
- Wichstrøm, Lars (1995). *Hvem? Hva? Hvor? – Om ungdom og idrett*. Oslo: Kulturdepartementet.
- Wollebæk, Dag, Per Selle og Håkon Lorentzen (1998). *Undersøkelse om frivillig innsats. Dokumentasjonsrapport*. Notat 98/34. Bergen: LOS-senteret.
- Wollebæk, Dag, Per Selle og Håkon Lorentzen (2000). *Frivillig innsats*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Øia, Tormod (1995). *Apolitisk ungdom? Sjølbergingsgenerasjonen og politiske verdier*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

English Summary

The modernisation of voluntary associations in a generational perspective

Traditional Norwegian voluntary associations are expressing concerns about declining participation. At the same time, recent research reveals that the amount of volunteering is stable. The article explores the reasons behind this discrepancy. It argues that underneath a surface of apparent stability, associations are undergoing profound changes. Generational differences among both individuals and associations are used to capture the content of these changes. The results indicate that the bonds between associations and their members are weakening. New associations demand less from their members than their predecessors did, and place less emphasis on ideology and formal structures. Young participants are more indifferent to the core values traditionally endorsed by voluntary associations in Norway. The findings corroborate the view that processes of individualisation are transforming the role of important institutions. However, it is not self-evident that the upshot of these changes is *less volunteering*. New voluntary associations may be more flexible, thus possibly more attractive to individualists.